

LINGVISTINĖS PASTABOS

Keli Kulių šnektos bruožai

Antrą vasarą Vilniaus universiteto II kurso lituanistų grupė¹ per dialektologinę praktiką² užrašinėjo įvairiausių žemaičių pasakojimus, rinko žodžius pačiuose Kuliuose bei aplinkiniuose Didžiųjų Mostaičių, Mažųjų Mostaičių, Pāalančio, Mižuikių, Reiskių, Tilvikų, Vieštóvėnų ir kt. kaimuose.

Toliau pateikiami pavyzdžiai, įdomūs fonologijos bei fonetikos (pastebėta balsių kaitos, epentezės, kontrakcijos, metatezės, substitucijos reiškiniai), žodžių darybos (neįprastų priesagų bei priešdėlių vartojimo atvejų), leksikos (įdomios motyvacijos žodžių, stilistiškai konotuočių sinonimų, frazeologinių junginių), semantikos (užrašyta plačiai vartojamų žodžių naujų reikšmių ir jų atspalvių), sintaksės ar net kalbos kultūros atžvilgiu.

antkrėsti: *və dābā tas vā ks oŋkrėta anims* („nelauktai gimė“);
antplaukti „užplaukti“: *naŋntplāuke | naŋntplāuke oŋ galvūos*;
apsižinti „atsipažinti“: *ė glū nābīe | e tu m grī bu nābīe | ne tum grī bi nū m | nabgāl ne apsežintė*;
ārieras „ajeras“: *lōub rīŋktė bēzlaŋpūs | ārierūs | tā palūs*;
aviniŋkas „avidė“: *āvenīŋkė givēnūom kėtores šėimas sėbėrė*;
avizā „mėsos kirmėlė“: *jė go drōp skas pamāžnsi | jau māš sūos natoŋrēsi | acē ras āvē žū m*;
baūžalas „geležinis mušelis“: *tus kānāpūs sosegrū si | so būžalō sosemū šī*;
blākstonas „prietaisas rąstams pjauti“: *vō stālāms ēspjāute ēe blākstūons ī r*;
brēlangiai „palėpės langai“: *brēlōŋgē | ārbā palēpēs lōŋgā skāitūs*;
beŋkt „staigiam veiksmui, judesiui nusakyti“: *bēŋkt eš kūojā | e nabgī vs*;
čiaŋk čiaŋk „staigiam veiksmui, judesiui nusakyti“: *pri dō ru jau kālūošūs čāŋk čāŋk nusē mes | čōŋk čōŋk*;

¹ Esu dėkinga visiems, dalyvavusiems 1997 m. dialektologinėje ekspedicijoje Kuliuose, ir manyčiau, kad ne vienas galės atpažinti savo triušą. Ypač norėčiau paminėti J. Dzikaiteis, L. Pazikaiteis, D. Bradaitytės, I. Dunajevaitės, J. Jakštaitės geras pastangas renkant žodžius.

² Atrodo, kad tokia ekspedicija gana naudinga studentams, ypač užaugusiems miestuose, nes, bendraudami su vyresniosios kartos žmonėmis, jie gali iš arti pamatyti bei pajusti vietinių gyventojų dvasinę kultūrą, charakterio bruožus: tiesumą, paprastumą, nuoširdumą, turi puikią progą klausytis gyvos ir turtingos tarmės, šiek tiek susipažinti su žemaičių etnokultūros dalykais.

dáiktas: tōr dārba nu_dā_ka („labai daug“), *septī:nes mergēles bōjūom nu_dā_ka* („paciilui“);

driṁbt: sāu driṁbt on_sūopkā | er_ešēdrīebe;

dūmplekē „šoninė mėslavežio vežimo lenta“: *rātu šūonēnes lēntas vadēnūs dūm-plākēs;*

dūris „grybšnis“: *ēlgūs plāukūs lōub šokōus dēdlāusēs s dū_rēs;*

dvēlis „ipratimas“: *tik_bēškimielī tōriēje tūoki dvēli | skā_rē vā_kūs;*

dviṁbrīdē „dviejų traukiamas tinklas“ (plg. kitose šnektose – *dviṁbrīdē, dviṁbradas, dviṁbradis*): *sō_dveṁbrī_dē tōu_lāikō žvejuōjēm;*

dviṁliṁkis „užvalktis, antvalktis, dvikartė“: *māma apvēlka kāldra dvēlīṁkō;*

džēkēs, žekēs „trumpos kojines“: *mērgas vāsara lōub nešūs džēkēs;*

išsiēsti „įsipenėti, įsiganyti“: *stūors ī: žmūogōs | ešēfiedēs | ešēpenīejes;*

išsimuizinti „išsiteplioti“: *ka_nū_degī | sō_sājuē smetūonas ešēmōizēni;*

grūsmē „tvirtumas, kietumas“: *ēškali pēili | er_ons_natōr grū_smīes | tūmēt_rē_k pa-grū_dīnte;*

jėrgau (jėrgus, vajėrgau): *pēlėdā lōub kūrōks kru_mālie | va_jėrgāu tō_mōnes;*

karviniṁkas „karvidė“: *parvarī_k kārvēs i_karvenīṁka;*

kātmėrgē „paauglė“: *kātmėrgū sūokū:s naujmdāua* (šokdinti) | *jōgudaujūs | vō_dābā;*

kiaūrymē „pavalkai“: *pārnēš(k) kōmēles kāurī_mē;*

kiēkš: *parkū:ns tik_kēikš on_tōn_kiesāli;*

kirvavagis: *nabū:kēt mērgas eiškuōkēt kėrvāvāgu* („palinkėjimas merginoms susiras-ti vyrą“);

kiřvis: *pēš dū_ma | gālī kēřvi pakabintē* („sakoma apie labai rūkanti“);

knaibinioti „svirduliuoti“: [varnos] *gēr_tōn_ālo | e_pradīeje knāibeñūote | nabipālek;*

krēdina „tokia spinta“: *sāka | tōn_prisekūrūovōsi krē.dēna tu:m_kniņgu;*

kruopaṁnē: *kroupaṁnē kōr_krōpūs | grō_čē māl;*

lēpšenos „letenos“: *kātē sō_lēpšēnūoms ka_dāve;*

liesgāriai „auskarai“: *senūovie žmūonis āuskarūs lėizgārēs vadēna;*

liežūvis: *lēžūvis mō.na pakālñie nuvažāva | te_p_skānē bō.va* (sakoma skaniai ką valgant);

liktārna: *jā: sosē.muš | sāka | gāva i_lēktārna* („gavo lupti“);

lopišys „lopšys“: *i_tōn_luopešielī kētorēs vērvēlēs lōub īrēs;*

māuka „krūva, malka“: *bō.va lēnū_m | tu_m_pākolū_m māukā;*

medėjās „medžiotojas“: *vēsūs dārbūs dērbāu | vō_medīes nabouāu;*

pākalėdis „tarnų atostogos prieš kalėdas“: *žējima lōubām parē_sām pās_tievū_m pākalėdē bū_tē;*

pākeras „skardis“: *pākērs ī_r | tūokēs paplāutas pakrāušēs tūokēs;*

patī „žmona“: *vėinā patī | nu_dēva | ōntrā | nu_svieta | trētī | nu_vēlnē;*

pė-pė: *gōndrōs te(p)_pė-pė-pė | er_pāpė.na;*

pėrsakytojas „vertėjas“: *eš_aukštaitējes pārsakitūoji re_k_vadintē* (kalbama apie aukštaitės žmonos atvykusius gimines);

pērskysti „persiskirti, išsiskirti“: *te p_ē pārski dūou sò_tievāð;*
piltinýnē „leistinukų sriuba“: *no_ēšvēršo kōņkuolī:nē | a_peltenī:nē;*
plāuligē „plaučių uždegimas“: *mō.na pāū:m tievā.lis plāulege sōšērga_ē_mērē;*
plādur „kartojant nusako skalbimą“: *dēdlē gērā: bō.va skāļtīēis | sau_plōdōr plōdōr;*
plūst: *plū:st plū:st | žō_sēns sōklēp.ka;*
portmānas „piniginė“: *jā: rā.da portmā.na kāmē_kas | nū.nēs pri_klebūona;*
pripažinti „atpažinti“: *a_pripažī:stat mō.na sū:ņo?;*
pūslinē: *nū_pu_slīes ī:ta_tūoki smōļkī žuolē.kē | pu_slē.nē;*
rāmpa: *pēina kōr_dietē | ta(s)_stāls | sā.ka | rāmpā;*
rūdkrāmē „rudmėsė“: *dūora grī:ba narā.si | vēinē rauduonēkē:ē_rōtkrāmes;*
skarā „lino žievė“: *lēns palā:d tōņ_skāitūo(s) skāra;*
skōnis „prieskoniai“: *tāukūs lōub sōtrīns | sōsmūozi:s | skūoņu pridēis;*
smaūgas „angina“: *tūok(s) smāuks vā:kōu ōžemē kaktieli;*
spaņgt: *ta(s)_sōu spaņgt | ē_pādvīesē;*
spēlē „senovės duonkepės krosnies skylė ties pakura garams ir dūmams išeiti“:
spē:lē tūoki bō.va patrāukte | patrāukē: | jā smārkē: dēg;
sprīgīs, sprāgtīs „plaukų smeigė, smeigelė“: *plāukūs lōubām sōšēs.ktē sō_sprēgēs: |*
a_sprāktē:s;
sprōgis „tarpušakis“: *ōns i_to_ņ ō_žōla sprūogi iselē.pa;*
stadāūnē „vieta, patalpa prie tvartų, daržinės, kur laikomi įvairūs padargai“: *žēima*
vēsūs vēžēmūs ēr_pādārgūs sō.vežē i_stadāūnē;
suspenduoti „sakoma apie santuoką be užsakų“: *bagūotūs vī:skōps lōup sōspendōūs;*
sustýpti: *vēina kārve ōudega stī:pt | ēr_pōgal tuos_vēinūs vēsas sōstī:pt;*
sutriušīmas „sujudimas“: *ka_pārneš māista gōndros | tādō dē.delis sōfrōšēms ī:r;*
šarkai „bulvių lupenos“: *mērgē.ļes | a_vērsma bōļū sō_šārkā:s?;*
šniūbst šniūbst: *gērđō šņōpst šņōpst | tūoks dē.delis vī:rs ē:t;*
šūldu būldu „vaikų žaidimai, dūkimui nusakyti“: *kō:r_ī:dēdeļē šēimā | rē:k bōļvēs*
skō.stē | vo_pā.skō | šōldō bōldō;
švėrpūris „12,5 kg“: *grū.dū:m pō švėrpū:ri | pō_kēik lōub ipēļis;*
švīt švīt „audimui nusakyti“: *isēdies sū:lūs i_tūoki šāutova | ē_sāu švīt švīt;*
tābalas „pasilinksminimas, šokiai, vakarėlis“: *tābāls pērmō bō.ļa | kad_āš_māžā*
bōyāu | pāskāu_jau vakarēlē;
talkūs,-ī „gerai dirbantys“: *kātrās talkūsnis | bistriesnis | grē:tā pjāūs;*
trō „kartojant sakoma važiuojant dviračiu“: *āš_trūo_truo_truo | parmāunō sō_sā.va*
dvēraļō;
trūkūs „gaišatis, trukdymas“: *āš_bōyāu dēdlē: grē:tā | spīējāu par_tūoļūs vārgūs |*
par_tūoļūs trōkņūs;
trū: *tiktā: trū:ū: parkū:ns | jau_jūonis parvažōu;*
ūžpakalīs „lietū.vėšks žūodis nie_pri_ōšpakā.lē nabō.va („visai nesvarbu“);
ūžpuoliūs „priepuolis“: *ēšō toriejēs nagē.ra šērdēis ōšpōļo | matū: sū:ņōs nuskēnda;*
vampšōti „žiopšoti“: *mōņ paļņk vēsuokēi žaidēmā: | kad_āš vōm(p)sāu*
priš_tēlevizūōrō;

vàpt: *bá.pkeņa tráukõnt eš_pēčāus* / *vàpt* / *e_soselē-da*;
vasnóti: vasnúoje žõ_sis pri_ēketē;
važiúoti, nuvažiúoti: leižõ.vis mó.na pakālnie nuvažá.va / *te_p_skanē: bõ.va* („sakoma
ka skaniai valgant“);
važiúoti, parvažiúoti: jau_jūonis parvažõu („sakoma apie griautinij“);
žaislāi „žaidimai“: vesúoku tū_m_taiā: žāislū_m bõ.va;
žýpt: perkū_ns tik_žž_pt vēinõ / *žntrõ rūozõ*;
žūipt: tik_žõpt perkū_ns i_gálva;
žūžis: žõ_ži_mūštē („toks vaiku žaidimas“).

Dar vienas kitas įdomesnis pavyzdys: *brėščius* „nei žilas, nei širmas arklys“ (plg., *brėšas*, -à Sr); *būgis* „baidyklė“; *kaurātas* (plg. kalvarātas) „verpimo ratelis“; *kleñkš klañkš* „sakoma einant su klumpėmis“; *kriūgis* „ožys malkoms pjauti“; *lakšalīnē* „naminių makaronų sriuba“; *līteris* (lītaris) „lītras“; *mediniñkas* (mediniñcē) „malkinė“; *mylūs*, -ī (-à) „mielas, meilus“; *mīteris (mīlaris)* „metras“; *nemačiom* „paslapčia“; *pačiūkšt pačiūkšt* „sakoma minant linus“; *pridirbimas* „prieangis, veranda“; *protinūs*, -ī „protingas“; *pūpst pūpst* „šaudymui nusakyti“; *rūčkolē* „kopūsto šerdis“; *suklaknóti* „sakoma apie gandrą“; *šiugždyinas* „lapuočiai“; *tik teñk teñk* „sukasi verpimo ratelis“; *zvañk* „kartojant nusako skambėjimą“. Iš nugirstų karvių vardų minėtini: *Cėkē, Šlakytē, Terbėšē*.

Zofija Babickienė

Vilniaus universitetas
Bendrosios kalbotyros katedra

Įteikta
1997 m. lapkričio mėn.

Balsių *a* ir *u* pakaitos tarp nosinių priebalsių rytų aukštaičių šnektose

Visiems kalbininkams gerai žinoma, kad kai kuriuose žemaičių tarmės žodžiuose vietoj bk balsio *u* tariamas *a*. Plačiausiai paplitę tokio tipo žodžiai yra *mūno* „mano“, *mūn* „man“, *muni* „mane“ ir *nūmas* „namas“ su daugybe giminaičių: *numai*, *numālis*, *numiēn*, *numinis*, *numiškis*, *numō* ir kt. (LKŽ VIII 893–896; LKT 465; DūnŽ 222–224 etc.).

Šifruodama kasetėse įrašytus uteniškių tarmės tekstus aptikau šaknį *num-* ir dviejose rytų aukštaičių tarmės šnektose. Mindūnų km. (Stirnių parapija) įrašyti tokie du atvejai: *numi.næ. mil.d.læ. k³štumas* ir *parvažž.va. numō*. Pasakotojas J. Vyšniauskas gimęs 1914 m. Kadangi žodžiai su šia šaknimi pavartoti du kartus, nėra pagrindo įtarti, kad tai galėtų būti apsirikimas. Abiem atvejais *u* yra nekirčiuotame skiemenyje, o žodžių reikšmė šiek tiek nutolusi nuo pagrindinės žodžio „namas“ reikšmės. Baziviškių kaime (Lukštų parapija) užrašytas sakiny *dvāra. bū.va. mak³.kla. numōs* (t.y.